

ІНШІ КЛАСИ ОНІМІВ

УДК 81'373.231

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10380>

ДОМОНІМИ ЯК ЗНАКИ КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Галина ЛУКАШ

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна, 21021,
тел. (097) 784 58 54
e-mail: g.lukash@donnu.edu.ua*

В аспекті лінгвокультурології з орієнтацією на сучасні пріоритети, суспільні цінності та норми культури проаналізовано культурну інформацію, яку несуть назви житла – домоніми. З'ясовано, що специфіка номінації будинків маркована привабливістю зовнішніх ознак споруди, її функційних та естетичних характеристик, властивостей архітектурних форм, наявністю незвичних деталей декору. Але незважаючи на всю свою зовнішню логічність, номінація будинків охоплює і семантичне оцінювання архітектурної споруди, історичний контекст, стильові особливості, розуміння їх символічних значень.

Ключові слова: домоніми, комодомоніми, астідомоніми, мотиви номінацій, просторові архетипи, модерн, модернізм, постмодернізм.

Постановка проблеми. Людину оточує, вміщує, захищає простір, який філософи називають формою її існування. Простір – це знайоме нам почуття гнізда, почуття рідного місця. Побудувати власний штучний обмежений простір людина хотіла давно: будинкам, розкопанним в Єрихоні і Чатал-Хююке (Анатолійське високогір'я), майже вісім тисяч років. А створивши своє приміщення, вона наділяє його особливим образним та сакральним змістом. Це той “ейкос”, освоєне місце, символ космосу як упорядкованого простору, і одночасно – символ самої людини, яка знайшла своє міцне опертя у Всесвіті. У вужчому значенні будинок – це, звичайно, житло, і будучи житлом людини, він уособлює сімейне благополуччя та багатство.

Результати пізнання об'єктивної дійсності закріплюються у мові. Дослідники переконані, що будь-який предмет об'єктивної (а сьогодні уже – і віртуальної) дійсності може отримувати назву. Здатність набувати власну назву (феномен ім'єнності) названо ономотогенністю (nameability). Відомий англійський лінгвіст Девід Крістал уточнив, що це “процес отримання назви предметом / об'єктом на підставі його тісного зв'язку з нашим життям” [15: 154]. Людське житло, роль і розуміння якого упродовж історії цивілізацій поширилися в соціумі, не може бути не названим.

Мета дослідження – з'ясувати, яку культурну інформацію несуть назви житла і як у цьому онімному розряді взаємодіють культура, мовна свідомість і самі оніми

одиниці. Побачити той культурний фон, який стоїть за онімними одиницями, допоможе звернення до методів лінгвокультурології (діахронічний, синхронічний, історико-генетичний, типологічний) з орієнтацією на сучасні пріоритети, суспільні цінності та норми культури.

Актуальність дослідження зумовлена багатством національно-культурної інформації, що увібрали назви будівель; відсутністю всебічного аналізу цієї онімної групи і недостатньою кількістю робіт, де онімний матеріал підлягає аналізу з аспектів залучення культурологічного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвокультурологія – це і дослідження національно-культурної специфіки мовних одиниць і тексту, і вияв механізмів уведення у мовний знак культурної інформації, а також механізмів її вилучення носієм мови. Результати лінгвокультурологічних досліджень уже починають використовуватися і в ономастиці. Зокрема, як наголошує Ю. В. Глюдзик, сучасні розвідки у цьому напрямі представлені працями таких вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, як С. А. Гучешокової з її дослідженням ономастичних та лінгвокультурологічних питань, Н. О. Гулівець, Л. С. Козуб, Л. М. Сахновської, О. О. Селіванової, предметом розгляду яких стали культурно-мовні поняття та особливості лінгвокультурологічного аналізу [2: 220]. Із охопленням зазначених аспектів працюють Н. С. Колесник, досліджуючи фольклорніми, В. В. Котович, вивчаючи питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору, та ін. Але лінгвокультурологічна ономастика ще тільки формується.

У системі ономастикону назви будинків становлять розряд домонімів. Структуруючи український ономастикон, М. М. Торчинський розкладає по окремих полицях фактодомоніми – найменування будинків як місць постійного проживання і фіктодомоніми – власні назви будинків як місць тимчасового проживання. Крім цього, серед першої підгрупи він виділив назви сільських (комодомоніми) та міських (астидомоніми) будинків [13]. Г. В. Ткаченко підрахувала, що новітня систематизація хрематонімного поля, до якого належать домоніми, нараховує сім секторів (армоніми, домоніми, емблеоніми, колекціоніми, порейоніми, унікумоніми, ювеліроніми), деякі з яких надалі членуються на 39 підсекторів та 6 сегментів [12: 69].

Вклад основного матеріалу. Назви будинків – нечисленний онімний розряд. Причина: власна назва передусім покликана індивідуалізувати предмет серед йому подібних. Така можливість виникає за потреби, тобто тоді, коли є необхідність вдатися до називання певного об'єкта в межах відомих класів. Ім'я може формуватися в актах комунікації на основі асоціативних зв'язків як ім'я предмета, що в явному або прихованому вигляді виражає його сутність. Тому і в мові загалом та в ономастиці зокрема, простір не є дзеркальним відображенням реального простору, він набуває певної суб'єктивності, образності. Мотивом номінації будинку мала б стати особлива зовнішня привабливість об'єкта, оскільки найкраще мовною свідомістю номінатора сприймаються назви, які формують конкретний зоровий або чуттєвий образ.

На нашу думку, нечисленність комодомонімів – назв сільських будинків – спричинена консервативністю народної архітектури, яка захищала свій світ як непорушний, зберігаючи святість тієї єдиної точки в просторі, де тебе завжди чекають; залишаючи незмінним життєвий устрій, який її породжував і для якого вона слугувала просторовим середовищем. У хаті втілювався весь життєвий простір і

світоглядний космос українця. Такий значеннєвий нюанс може пояснити, чому комодомоніми функціонують, як правило, у формі посесивних утворень: *Касьянова хата*, *Гітлерова хата* (за сільським прізвиськом *Гітлер*) (порівняймо сільські мікротопоніми, наприклад, на Львівщині: *Дідівська Вулиця*, *Шамотова Вулиця* – від прізвища *Шамота*, *Онуфрикова Дорога* – від імені *Онуфрій*, де виявляються інші просторові архетипи як вектори уже розширеного обрїю: *вулиця* і *дорога*. Своя територія в опозиції “своє / чуже” розгортається, зовнішньому світу протистоїть не тільки хата). Позначена іменем територія уже захищена. Зовнішні ознаки тут не важливі, їх заступають ознаки присвійності. Отже, структура хати – традиційна (із певними регіональними варіаціями), художня форма – єдина, художній образ – сакральний. Мотивом для появи комодомонімів мало. Але, очевидно, це присвійність – найдавніша мотивація появи назв житла. Незважаючи на те, що вона з часом зникає, асоціації, які наявні в номінації, зберігаються і надалі, набуваючи при цьому додаткових значень.

Домоніми, як правило, – бінарні утворення. До їхнього складу входять лексеми *дім*, *будинок*, *хата*, у деяких випадках – *садиба*, *особняк*. Умовно їх можна назвати географічними номенами, оскільки домоніми все ж належать до класу топонімів. Перша відома фіксація лексеми *хата*, за картотекою Є. Тимченка, датується 1564 р. Це слово починає вживатися, як зазначає Н. І. Пашкова, поряд із назвою *домь*, приблизно на 30 років раніше, ніж *будинок*. Слово *хата* у староукраїнських писемних пам’ятках позначає житлову будівлю безвідносно до величини, місця та соціального статусу господарів, практично дублюючи лексему *домь*. Із появою у мові слів *хата* і *будинок* семантична сфера слова *дім* звузилася під впливом дії соціальних, історичних та етнокультурних чинників [8]. Отже, найдавнішим словом була лексема *дім*, далі у XVI ст. виникають слова *хата* і *будинок* – можливе запозичення з польської мови (1599 р.), як засвідчує “Етимологічний словник української мови” [4, 1: 278]. Цікаво, що слово *хата* він трактує як “сільський одноповерховий житловий будинок” і “внутрішнє приміщення такого будинку” [4, 6: 160–161]. Виходить, це слово у мовній свідомості більше асоціюється із внутрішнім простором житла. До речі, коли запроваджувалося типове проектування сільського житла, хати, що фізично себе вичерпали, поступалися місцем так званим “будинкам колгоспників”. Сучасні сільські дво-, триповерхові забудови, що мають “гоноровий” вигляд, теж називають будинками. Але традиційна номінація – за іменами власників – зберігається.

Сьогодні сакральне значення номена *хата* повертається в ергонімах – у назвах приватних закладів харчування, відпочинкових комплексів тощо: “*Хата Різьбяр*”, “*Трибова хата*”. Ю. М. Лебеденко знайшла 120 таких ергонімів. Численними виявилися назви готелів та зон відпочинку (готелоніми): “*Стара хата*”, “*Гуцульська хата*”, “*Писана Хата*”, “*Красна хата*”, “*Бойківська Хата*” та ін.), установи громадського харчування: “*Пузата хата*”, “*П’яна хата*”, “*Біла хата*” [6: 96], “*Картопляна хата*” тощо, актуалізуючи семи ‘затишок’, ‘захисток’ і ‘приємна атмосфера’, ‘рідний дім’.

Астїдомоніми – назви міських будинків – теж трапляються нечасто. На нашу думку, пов’язано це із тим, що міські типові будинки мали невизначений, край спрощений вигляд. А якщо об’єкт не викликає ніяких відчуттів, не збуджує ніяких асоціацій, ім’я не виникне; феномен іменності не активізується. Початковий архетиповий культурний зміст знака “свого” простору в астїдомонімі послаблюється. У місті сприйняття архітектури як системи будівель та споруд уже охоплює

сприйняття їх об'ємно-просторової структури, розуміння й осягнення їх практичного значення, функціонально-соціального змісту, розуміння їх художньої форми і тільки потім – співвідношення з внутрішніми диспозиціями особистості і з минулим досвідом [1]. Ці чинники можна назвати мотивами астідомонізмів.

Данський архітектор Ян Гейл, якого вважають засновником сучасної урбаністики, помітив, що повз невиразних фасадів будинків люди ходять швидше, з меншою охотою зупиняються і майже не звертають увагу на будівлю, якщо тільки вона не має для них особистого функціонального значення, тоді як більш виразний і живий зовнішній вигляд будівлі привертає увагу людей і робить перебування в цьому просторі більш комфортним [16: 29]. Окрім сірості, невиразності, ще одним мінусом типової житлової забудови є відсутність особливого пласту культурних значень, виражених в архітектурних пропорціях, ритмі, композиціях і декорі. І внесення навіть невеликої кількості таких елементів буде позитивно позначатися на інформативності архітектурного середовища і сприятиме активізації феномену ім'єнності.

Дореволюційні будинки часом називають “царськими будинками” чи “купецькими”, вони становлять пам'ятки історії та архітектури. Їхні назви асоціюють з іменами колишніх власників, що пов'язує їх існування з часом, епохою і найдавнішим мотивом номінації житла. “Історія буття кожного будинку живе в його архітектурі, в цій застиглій на високій ноті пісні, яку спільно склали зодчий і будівельники. Це також вияв смаку замовника, за гроші якого постала будівля”, – вважає дослідник-краєзнавець П. Сов'як [10]. Наприклад: *Дім Фальц-Фейна* – пам'ятка архітектури в Одесі; *Будинок Фрідмана* – Дрогобич; *Особняк Львовича* (Вінниця), зведений у 1913 році, на фасаді якого до сьогодні збереглися ініціали першого господаря – ВЛ [3].

У період досталінського правління і перших років перебування Сталіна при владі у СРСР розпочався великий архітектурний експеримент. Тоді зводили спеціальні будинки для представників певних професій: *Будинок лікаря*, *Будинок спеціалістів*. Такі будинки були оснащені додатковими приміщеннями для спільного користування (наприклад, у *Будинку лікаря* був солярій на даху). Усе більша соціальна однорідність суспільства була провідним елементом ідеології. У Харкові збережена пам'ять про цілу серію “червоних” будинків 20-30-х років: *Червоний Банківець* – житловий будинок, що призначався для співробітників Держбанку. *Червоний бродильник* – кооперативний будинок, який заселили працівники лікеро-горілчаного заводу. *Червоний партизан* для сімей учасників громадянської війни. *Червоний друкар* – кооперативний будинок, належав профспілці друкарів. *Червоний промисловець* – значна частина квартир призначалася для робітників і службовців Харківського тракторного заводу. *Червоний хімік* або *Хімік* – житловий будинок, що належав профспілці хіміків, *Червоний швейник* або *Швейники* – належав профспілці швейників. Як бачимо, простежується ознака індивідуалізації архітектурної споруди і чітко збережено принцип належності житла колу певних власників, але у процесі номінації превалує ідеологічне значення.

Ідеологічного спрямування набув деонім *Держпром* або *Будинок Державної промисловості* – перший радянський 13-поверховий хмарочос, пам'ятка архітектури в стилі конструктивізму, одна з трьох харківських висоток, збудована впродовж 1926–1928 років. Будівлю планували виразити як досягнення УРСР, акцентуючи у назві девіз індустріальної країни.

За радянських часів типові панельні забудови як характерний продукт радянської індустріальної урбанізації, що почалась у 1930-х і проіснувала до початку 90-х років XX століття, називалися за іменами правителів. Спочатку були *сталінки*, пізніше, у 60-80-ті роки було утворено три основні види типових будинків – так звані *хрущовки*, *кораблі*, *брежнєвки*. Проекти “хрущовок” і “брежнєвок” дуже подібні, утім, останні називають “квартирами покращеного планування”, оскільки вони мають більші житлові площі. Ще однією модифікацією “хрущовки” був чеський проект. Основною особливістю *чешок* є так званий еркер, арка між вікнами та рештою кімнати. Приміщення, споруджені за типовим проектом будинків промислового домобудування “1ЛГ-600”, у народі називали *Дім-корабель*. Подібний тип забудови мав висоту від 5 до 15 поверхів і використовувався для гасіння сильного морського вітру в прибережних районах.

Отже, типові забудови, не маючи механізмів формування знакової специфіки індивідуальних особливостей житла, набули номінацій, які об’єднували їх за подібністю архітектурних форм. У типовій архітектурі первинною базою є структура, яка визначається засобом фізичної форми, утворюючи просторові межі. Художня форма є другим чинником; художній образ – третій чинник [9]. Така номінація проходить ніби в двох планах: з одного боку, як системи матеріальних об’єктів, побудованої на певних принципах просторової координації цих об’єктів, а з іншого – як реалізація їх часової прив’язки. В образі типового міського будинку простір ніби узгоджує різні аспекти часу. Але не у вигляді власних назв. Подібні іменування (*сталінка*, *хрущовка*, *брежнєвка*, *чешка*, *кораблі*) навіть умовно не можна віднести до онімів. Вони не ідентифікують, а, швидше, узагальнюють, хоча і характеризують спільні особливості організації простору, позначаючи специфіку планування.

Будь-яке назвотворення передбачає причину, принцип і мотив номінації. У теорії мотивології принципи номінації переважно трактуються на основі мотиваційних ознак, які найчастіше полягають у тому, що номінація, виявлена у мовленні, реалізується за зовнішніми параметрами або функціями об’єкта. Цей процес відбувається на емоційному рівні, коли систематизація, поява символіки, яка підкріплює архетип, виникає як чуттєва форма, на засадах “подобається–не подобається”, “гарне–погане”. Спираючись на ці позиції, спробуємо визначити мотиви номінацій домонімів.

1. Форма об’єкта. Елементи архітектурної форми перетворюють архітектуру в семантичну систему, що викликає безліч асоціацій, аналогій, інтерпретацій, створюючи змістовний пласт художнього образу.

Худий будинок. Такі будинки проєктанти пропонують зводити там, де площа не дозволяє поставити габаритнішу споруду, наприклад, у Японії, де невеликий масштаб будинків рятує від перезавантаження вулиць. Зводять “худі” будинки і в Україні. Саме такі цікаві архітектурні рішення використовують, до прикладу, в Одесі і Львові. Проте тут забудовники обирають таке планування за його незвичність та оригінальність. Не так давно “худий” будинок з’явився і в Луцьку.

П’яний будинок – це пам’ятка, багатоквартирний житловий будинок, що розташований у Запоріжжі.

Книжка є у Вінниці, побудована у вигляді букви “У”, слугує дуже зручним орієнтиром; *Пряниковий будиночок* – у Харкові; колишня садиба професора Миколи Сомова [14: 90] – будівля вирізняється ліпниною, відкритими терасами-балконами, шатровими вежами. У Києві теж є *Пряниковий будиночок*, відомий ще як *Будинок Лібермана* і *Будинок Спілки письменників України*. *Будинок-стіна* – в Одесі. Споруда

дістала свою назву завдяки візуальному ефекту. Якщо дивитися на фасад будинку з лівого боку під певним кутом, то виникає враження, що це нібито суцільна стіна. Менш відомий подібний цегляний будинок у центрі Житомира, має назву *Плоский будинок*.

Багато в Україні і *будинків-кораблів*. У Чернівцях це один із перших кам'яних будинків, споруджений наприкінці XIX століття. І досі його називають на старий манер – *Шифа* (від німецького *schiff* – ‘корабель’). Своім виглядом насправді нагадує корабель, по обидва боки якого течуть ріки – вулиці. Звужений фасад, що, наче ніс корабля, спрямований на південь, палуба на другому поверсі у вигляді просторого балкони і маленька башта, що нагадує щоглу, безумовно, створюють в уяві жителів та гостей міста цікавий образ шедевр суднобудування. *Вілла-корабель* – таку назву має дрогобицька “вілла Геттлінгера” на вулиці І. Франка із морськими мотивами, верхні трикутні балкони якої нагадують ніс корабля [11].

Перед епохою модернізму міста розвивалися навколо місця, де відбувається активність, навколо площі. У модерні ж фокус уваги концентрується не на людних місцях і вулицях, а на окремих будівлях, тому досить часто саме споруди модерну одержують назви. Так, Вінниця має багато таких імен, завдячуючи своїм оригінальним модерновим стилем уяві і таланту архітектора Григорія Артинова. Загадковий, неповторний за своєю формою будинок спорудили за його проектом на початку XX століття. Ця споруда – Оселя капітана Длуголенського – теж нагадує корабель: велике вікно будинку зроблене у формі корми, є елементи, які нагадують ніс корабля, його киль [3].

Подальші архітектурні стилі відбилася у різній грі архітектурних форм, доречній чи не доречній, але прагматичній. Спрацьовують закони реклами: привабити майбутнього клієнта. У Роттердамі, Нідерланди, є *Кубічний будинок*, зведений з різних кубів. Центральна бібліотека (Канзас-Сіті, США) – це *Книга*, бо один із фасадів будівлі виконаний у формі книжкової полиці. Існує *Будинок-корзина* (Ньюарк, США). Оригінальністю позначено *Кривий Будинок* у Сопоті (Польща). Якщо дивитися на нього, створюється враження, що він розплавився на сонці і скривився. У Віндзорі (Великобританія) є *Кривий дім*, або *Дім з кривими дверима*. Двері як місце переходу зі “свого” в “чужий” світ належать одночасно двом просторам. Зачинені двері захищають господаря від зовнішнього (ворожого і небезпечного) світу, тому численна кількість “будинків з кривими дверима” (близько трьох десятків) навіює якийсь містичний острах. А *Кривий готель* є в Ульмі (Німеччина), з 1995 року він навіть занесений до “Книги рекордів Гіннеса” як найкривіший готель світу. Є також *Скляний будинок* (Японія), *Геліодім* (Франція), *Будинок-раковина “Наутітус”* (Мексика), *Будинок-камін* (Португалія), *Будинок-гусениця* (Чилі) та велика кількість будівель, архітектори яких добре “погратися” із деталями впорядкування простору.

Ергоніми сучасного міста відновлюють традиції номінації будинків. Надзвичайний *Дім-легенда* є у Львові. Ресторан, у якому кожен зал на семи поверхах береже певну львівську легенду, зведений як будинок сажотруса та його сім'ї. *Старий Млин* (Тернопіль) – унікальний комплекс, збудований у 2003 році як пам'ятник усім господарям, знищеним та репресованим владою в 1939 році. Не має аналогів не лише в Україні, а й у всьому світі. У відбудові використано близько 100 000 цеглин періоду австро-угорського та польського панування на наших

теренах. А на стінах розміщено багато інформації з місцевого архіву та краєзнавчих музеїв.

Коли будівлю зводять зі смыслом, стіни як монолітні безликі поверхні зникають, і особливості подібної забудови відкриті для інтерпретації. В архітектурі можуть бути втілені такі цінності, як демократія, вільний ринок, власність, пріоритет особистості, а внаслідок цих процесів виникатимуть і нові функції архітектури. Наприклад, 60-ті роки минулого століття відзначилися масовою забудовою громадських приміщень зі скляними стінами. Вони набули у народі назви *Акваріум*, *Стікляшка*, які і по сьогодні супроводжують ці будинки. Наприклад: *Акваріум* – будинок колишнього кінотеатру “Прометей” у Дрогобичі; кафе “Юність” у Рівному; Будинок побуту у Луцьку та ін. Такі прозорі забудови пов’язують із посиленням демократизму періоду “відлиги” і прозорістю суспільних відносин.

2. Вихідними просторовими структурами слугує, крім форми, протяжність об’єкта. За цією топологічною характеристикою виділяємо домоніми:

Долар (Запоріжжя) – довжина його у вигнутому вигляді – 360 метрів, якщо розгорнути – 420 метрів. Проект передбачав, що така форма потрібна, щоб у випадку бомбування він був мішенню замість Дніпрогесу;

численні *Китайські стіни*, *Бастилії* (у світі є будинки, протяжність яких становить кілометри. Інколи навіть треба проїхати дві-три зупинки громадським транспортом, щоб їх повністю побачити);

Лежачий хмарочос – довгий, але невисокий будинок. Такі будівлі є у Дрогобичі, у Дніпрі (“Будинок книги”), так названо Українську школу в Гурові-Главецькому (Польща) та ін.

3. Колір об’єкта. Ефект кольору може бути теплим або холодним, який наближає або віддаляє, яскравим або темним, легким або важким, відчутним або нереальним, привабливим або відразливим, а знаковість кольору завжди буде пов’язана з культурно-історичним контекстом.

Шоколадка – обкладений коричневою плиткою будинок. Подібних будинків багато в різних містах України. Один із найвідоміших – *Особняк Могильовцева*, відомий як *Шоколадний будиночок*, – пам’ятка історії та архітектури в Києві. Незвичайну назву будинок отримав через коричневий колір та великий руст, що нагадує плитку шоколаду.

Чимало у нас і *Червоних будинків*, які названо саме за колір. Наприклад, один із них розмістився по вулиці Шевченка у Києві, *Червоним будинком* називають Музей-заповідник А. С. Макаренка (Полтавський район, с. Ковалівка).

ВонВон (Донецьк), в екстер’єрі будівлі помітні нотки стилю Гауді. Прототипом для створення донецького *ВонВон* служив *Танцюючий* або *П’яний (Кривий) дім* у Празі (Чехія). *Бон-бон* або *bombón* означає ‘цукерка’. Це іспанська кава зі згущеним молоком, концентрований десерт. Назва підкреслює колір стін – кава з молоком.

4. Зовнішній вигляд будинка, що виділяється незвичними деталями. Шедевром стилю модерн у Києві є *Дім невішньої вдови*. Центральна прикраса фасаду цього будинку – великий маскарон у вигляді прекрасного жіночого образу. У негоду по щоках маски течуть краплі, звідси і назва.

Дім атлантів або *Дім з атлантами* у Дрогобичі – цей будинок туристи встигли назвати не один раз на свій манер; *Дім атлантів* є і в Чернівцях, Одесі. Є кілька *Будинків з химерами*. Крім загальновідомого будинку В. Городецького у Києві,

чудернацький приватний будинок із химерами споруджений Миколою Голованем, якого називають “луцьким Гауді”. Він самотужки проектував і оздоблював своє житло упродовж двадцяти років. Будинок оздоблений хижими звірами, птахами та іншими істотами. *Будинок з химерами* є і у Харкові, названий так через велику кількість містичних елементів в архітектурі споруди. Приміщення колишньої гімназії Покровської (нині театрального факультету Харківського державного університету мистецтв – теж *Будинок з химерами*).

Рибний ряд, одне з найменш відомих творінь великого архітектора Владислава Городецького, автора згаданого *Будинку з химерами* в Києві, – один із найстаріших будинків на ринку в Черкасах.

5. Зручне розташування будинку і важливе місце у суспільному просторі, що дає йому можливість слугувати орієнтиром у місті. Такі споруди характеризують протяжність міського простору, його зв'язність, безперервність. Маркерами урбаністичного простору для містян часто слугують неофіційні назви у формі числівників. Л. О. Удовенко розповідає: “Так, будинок-висотка на майдані Конституції у Харкові мав назву *Десятий*. У торговельній мережі Харкова під номером 10 значився магазин “Книжковий світ”, розташований на першому поверсі цього житлового будинку. Житловий будинок (вул. Миру, 20, ХТЗ), на першому поверсі якого розташовувалося багато магазинів, ощадна каса, пошта, бібліотека, ательє мод, називали *Двадцятка* або *Двадцятий* не тільки мешканці району, а й інші містяни... Неофіційна назва *Двадцятий* існує і сьогодні, хоча й не виконує більше функції маркера урбаністичного простору через змінення соціально-економічних умов життя людей, а є назвою-орієнтиром” [14: 91]. У м. Макіївка є будинок із назвою *Дев'яносто двох*. У цьому будинку 92 квартири і свого часу він був найбільшим у місті. І досі це теж помітний орієнтир, оскільки розташований на людному місці.

6. Ім'я власника будинка. Чим більше цінностей віддається тому архітектурному простору, де проходить діяльність людини, тим вища його ідентичність і зв'язок з ним.

Богадільня “Сулимівка” – колишня “Сулимівська богадільня”. Будинок в стилі класицизму був побудований у 1833–1835 роках. Разом із архітектором Людовіком Станзані будинок проектував також майбутній господар та замовник Яким Якимович Сулима – син Чернігівського генерального судді і далекий родич гетьмана Івана Сулими, який захоплювався архітектурою і навіть навчався мистецтву проектування.

Єврейський дім на Театральній площі Чернівців, відкрився у 1908 році. До Другої Світової війни він був центром єврейського життя у Чернівцях – тут містилися різноманітні єврейські спілки та організації. Зараз це Центральний палац культури.

Будинок “Кумбари” – вінницький будинок одеського купця грецького походження А. Кумбарі розташований на території маєтку, придбаного ним в 1894 році. Будівлю в стилі модерн побудовано в 1913 році за проектом архітектора Г. Артинова для дружини Кумбарі. При будівництві вперше у Вінниці була застосована технологія бетонної заливки. Від будинку до берега річки спускаються довгі сходи, спроектовані тим же архітектором. Місцеві жителі називають їх *Потьомкінськими сходами* за аналогією зі знаменитими одеськими сходами.

Будинок Четкова, теж Вінниця і теж створений архітектором Г. Артиновим у 1910 році. Замовник будівництва – відставний офіцер, дворянин Олександр Четков –

заплатив 500 тисяч царських рублів за особняк. Його дім був найдорожчим у Вінниці на той час [3]. Прекрасний зразок модерну і сьогодні вражає своїми формами і візерунками.

Особняк Глібова (Чернігів). Ватажок чернігівського дворянства був дуже цікавою людиною. Маючи великі доходи й обіймаючи високу посаду, він одягався в дивний одяг: шкіряну безрукавку на коротку куртку, величезні жовті ботфорти, глибокі шкіряні рукавички і капелюх з пером. У всьому Глібов хотів бути схожим на лицаря, тому і будинок побудував як лицарський замок – з готичною вежею, шпилями і глибокими підвалами.

Номінації будинків та інших споруд, де люди не проживають ні постійно, ні тимчасово, М. М. Торчинським кваліфіковані як андомоніми. Зокрема, андомонімами є еклезіоніми (назви сакральних приміщень, наприклад, *Ротонда* (або *Церква-ротонда*) – церква Петра і Павла у Дрогобичі. Назва – за формою), кінотеатроніми (*Кирли-Мирли* у мовленні харків'ян кінотеатр ім. Карла Маркса і вулиця Карла Маркса, нині вул. Різдва); школоніми: *Трінтіхаус* – будинок школи №15, який міститься у трьох старих кам'яницях; *Червона школа*, теж Дрогобич – школа №3. Назва за кольором фасадів також побутувала і у назвах храмів – *Білий храм* – собор Св. Трійці, *Червоний храм* – костел Св. Варфоломія [11]. Певною мірою це локуси “не-дому” – перебування на чужій території. Карцероніми (назви приміщень тюрем, колоній та інших місць позбавлення волі) ми б віднесли, за Ю. М. Лотманом, до категорії “антидім”, де людина опиняється на межі існування. Ю. Лотман застосував поняття “Дом-Антидім” до роману “Майстер і Маргарита”, однак видається можливим розширення цього поняття [7: 334]. Наприклад, *Кістяний дім*, у стінах якого діяли репресивно-каральні органи; *Шарий дім* (“червоні доми”, вул. Трукавецька) – так кримінальною мовою передвоєнного Дрогобича називали дрогобицьку в'язницю. Назва – за кольором: запозичення з польської мови; n. szary < споріднене з укр. ‘сивий’; ‘сірий’ [4, 6: 382]. Бригідами, Бригідками звали законниць жіночого монашого ордену, що виник у кінці XIV ст. в Швеції. Згодом у народі *бригідками* стали називати тюрми (Львів, Дрогобич). У Глухові був *Тюремний замок*, який згадується ще наприкінці XVII ст. як острог для утримання злочинців. Перший тюремний замок мав вигляд дерев'яного будинку, обнесеного частоколом, пізніше його було перебудовано й укріплено.

Висновки. Аналіз назв будівель засвідчує, що онімний матеріал має великий лінгвокультурознавчий потенціал. Спочатку будинок – це світ, що перебуває у спокої, космос, відмежований від хаосу, позначена і тим захищена своя територія. Саме таку інформацію несуть комодомоніми, в яких відбивається первісний архетип домоніма – присвійність (*Касьянова хата*). Деяко інше значення набуває домонім у посесивних астідомонімах з іменами колишніх власників (*Будинок Четкова, Кумбари, Сулимівка*). Пізніша специфіка номінації будинків маркована привабливістю зовнішніх ознак споруди, її функційних та естетичних характеристик, властивостей архітектурних форм, наявністю незвичних деталей декору. Архітектори модерну створювали підкреслено індивідуалізовані будівлі, з декоративними та символічно-образними елементами, що сприяло активній онімній номінації. Але незважаючи на всю свою зовнішню логічність, номінація і відбір назв будинків для подальшого функціонування є складним процесом, що охоплює не тільки відображення основних властивостей архітектурних форм, а й семантичне і ціннісне оцінювання архітектурної споруди, визначення його функціональної значущості,

історичний контекст, стильові особливості, розуміння його символічних значень, навіть за здатності називати однаково різні об'єкти, з'ясувавши спільну ознаку. Наприклад, так відбулося з домонімом *Будинок-корабель*. Він передає особливості проєктування (*Шифа* у Чернівцях), функційності і розташування (*Корабель* як хрущовка), наявність привабливих деталей (*Вілла-корабель* у Дрогобичі) і акцентує стилістичні ознаки модерну (*Будинок-корабель* у Вінниці). У номінаціях виявляються не тільки візуальні процеси зчитування всіх особливостей архітектурних форм, а й оцінювання архітектурної споруди, ролі та історичної співвіднесеності.

Отже, домоніми є промовистим знаком культурної інформації і одним із найбільш значущих кодів для прочитання цінностей, які панують у суспільстві.

Перспективи використання результатів дослідження. Зміна архетипу простору триває. Виражені в домонімах символи зберігають первісну сакральність, але центр символічного буття нині змістився із мікрорівня (ізолюваної архітектурної форми) на мезорівень (архітектурні простори різного масштабу). Тому перспектива використання результатів дослідження – поширення лінгвокультурологічних аспектів аналізу домонімів на динамічні процеси в урбанонімічній номінації. Зокрема, цікавими були б назви житлових комплексів та їх неофіційна номінація; експансія імен-глобалізмів, оперування абстрактними, віртуальними образами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вырва А. Ю.* Восприятие архитектурных объектов городскими жителями: субъективно-семантический анализ: автореф. дис. ...канд. психолог. наук / А. Ю. Вырва. – Москва, 2017. Режим доступа : C:/Users/Admin/Downloads/Vyirva_AYu_dissertatsiya.pdf. (Дата звернення: 03.03.2019).
2. *Глюдзик Ю. В.* Лінгвокультурологічна основа поетонімів та мовна картина світу циклу повістей “The Chronicles of Narnia” К. С. Льюїса / Ю. В. Глюдзик // Наукові записки. ; [ред. кол. : О. Семенюк, Г. Клочек, В. Лучик та ін.]. – Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 220–224. – (Серія : Філологічні науки (мовознавство) ; вип. 127)
3. До 2020 року відновлять історичні будинки в центрі Вінниці. Режим доступу : <https://vn.20minut.ua/Podii/do-2020-roku-vidnovlyat-istorichni-budinki-u-tsentri-vinnitsi-10678549.html> (Дата звернення: 03.03.2019).
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. – Київ : Наукова думка, 1982–2012. Режим доступу : <http://www.ukraineclub.net/etymologichnyii-slovnuk-ukraiinskoi-movy>
5. *Лебеденко Ю. М.* Ергоніми з компонентом «хата» в українському мовному просторі / Ю. М. Лебеденко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск десятий. – 2016. – С. 94–98.
6. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров: человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – Москва, 1996. – С. 334.
7. *Пашкова Н. І.* Українська хата: слово, символ, концепт (на слов'яно-балканському етнокультурному тлі) / Н. І. Пашкова // Вісник КНЛУ. 2014. – С. 121–128. – (Серія Філологія ; том 17, № 1). Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlc_fil_2014_17_1_17. (Дата звернення: 20.03.2019).
8. *Рочняк Ю. А.* Архітектурний простір і архітектурне середовище: пошук відповідності / Ю. А. Рочняк. – Режим доступу :

http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/36747/1/14_84-87.pdf. (Дата звернення: 09.03.2019).

9. *Сов'як П.* Про що мовчать дрогобицькі будинки / П. Сов'як. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n71texts> (Дата звернення: 09.03.2019).

10. *Стецюк О.* “Ротонда”, “Зелений дім”, “Акваріум”: “Неофіційні назви” дрогобицьких будинків / О. Стецюк. – Режим доступу : <https://zmistovno.com.ua/?p=1301>. (Дата звернення: 10.02.2019).

11. *Ткаченко Г. В.* Класи хремотонімів / Г. В. Ткаченко // Мова і культура. (Науковий журнал). – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). – С. 69–73.

12. *Торчинський М. М.* Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Ткаченко. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 543 с.

13. *Удовенко Л. О.* Неофіційні міські назви (на прикладі міста Харків) / Л. О. Удовенко // Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». – 2018. – Вип. 27. – С. 89–92.

14. *Crystal D.* The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – 2nd ed. – London : Cambridge University Press, 2006. – 499 p.

15. *Gehl J.* Close Encounters with Buildings / J. Gehl // Urban Design International. – 2006. – Vol. 11. – P. 29 – 47.

REFERENCES

1. Vyryva, A. Yu. (2017). *Vospriyatye arkhitekturnykh obyektov horodskymu zhyteliamy: sub'ektyvno-semantycheskyi analiz: avtoref. dys. ...kand. psykholoh. n.* Moskva. Retrieved from C:/Users/Admin/Downloads/Vyryva_AYu_dissertatsiya.pdf

2. Hliudzyk, Yu. V. (2014). Linhvokulturolohichna osnova poetonimiv ta movna kartyna svitu tsyклу povistei “The Chronicles of Narnia” K. S. Liuisa. In: *Naukovi zapysky. Serii : Filolohichni nauky (movoznnavstvo)*; [red. kol. : O. Semeniuk, H. Klochek, V. Luchyk ta in.]. Kirovohrad: Redaktsiino-vydavnychiy viddil KDPU im. V. Vynnychenka, vyp. 127, 220–224.

3. *Do 2020 roku vidnovliat istorichni budynky v tsentri Vinnytsi.* Retrieved from <https://vn.20minut.ua/Podii/do-2020-roku-vidnovlyat-istorichni-budynky-u-tsentri-vinnitsi-10678549.html> (Data zvernennia: 03.03.2019).

4. *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. (1982–2012).* / red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiets, O. B. Tkachenko. Kyiv: Naukova dumka, Retrieved from <http://www.ukraineclub.net/etymologichnyii-slovnyk-ukrainskoi-movy>

5. Lebedenko, Yu. M. (2016). Erhonymy z komponentom «khata» v ukrainskomu movnomu prostori. In: *Aktualni problemy filolohii ta perekladovnavstva, vypusk desiaty*, 94–98.

6. Lotman, Yu. M. (1996). *Vnutry mysliazhchykh myrov: chelovek – tekst – semyosfera – ystoriya.* Moskva, 334.

7. Pashkova, N. I. (2014). Ukrainska khata: slovo, symbol, kontsept (na sloviano-balkanskomu etnokulturnomu tli). In: *Visnyk KNLU. Serii Filolohiia, tom 17, № 1*, 121–128. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2014_17_1_17. Data zvernennia (20.03.2019).

8. Rochniak, Yu. A. Arkhitekturnyi prostir i arkhitekturne seredovyshe: poshuk vidpovidnosti. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/36747/1/14_84-87.pdf Data zvernennia (09.03.2019).

9. Soviak, P. Pro shcho movchat drohobytski budynky. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n71texts>
10. Stetsiuk, O. “Rotonda”, “Zelenyi dim”, “Akvarium”: “Neofitsiini nazvy” drohobytskykh budynkiv. URL: <https://zmistovno.com.ua/?p=1301>. Data zvernennia (10.02.2019).
11. Tkachenko, H. V. (2009). Klasy khrematonimiv. In: *Mova i kultura*. (Naukovyi zhurnal). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, *vypp. 12, t. VII (132)*, 69–73.
12. Torchynskyi, M. M. (2008). *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy: monohrafiia*. Khmelnytskyi: Avist.
13. Udovenko, L. O. (2018). Neofitsiini miski nazvy (na prykladi mista Kharkiv). In: *Seriia “Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky”*, *vypp. 27*, 89–92.
14. Crystal, D. (2006). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 2-nd ed. London: Cambridge University Press.
15. Gehl, J. Close Encounters with Buildings. In: *Urban Design International*, *vol. 11*, 29–47.

DOMONY OF THE UKRAINIAN ONOMASTICON

Halina LUKASH

*Department of Information Systems Management,
Vasyl Stus National University of Donetsk in Vinnytsia,
21, 600 anniversary, Str., Vinnytsia, Ukraine, 21021,
phone (097) 784 58 54,
e-mail: g.lukash@donnu.edu.ua*

The article is devoted to the study of cultural information, which is laid down in the names of housing. Focusing on modern priorities, social values and cultural norms helps to see the cultural background behind its proper names. It has been found out that the specifics of naming houses are related to the attractiveness of the external features of the building, its functional and aesthetic characteristics, the properties of architectural forms, the presence of unusual details of the decoration. But despite all its external logic, the nomination of houses includes a semantic assessment of the architectural structure, historical context, style features, understanding of their symbolic meanings. Attention is drawn to the disclosure of nominations of rural (komodomonym) and urban (astodomonym) buildings. At first, the house is a peaceful world, marked as that protected area. In this sense, the original archetype of domonym is reflected - possessiveness. Later specification of the nomination of houses arises due to the attractiveness of the external features of the building. reflection of the main properties of architectural forms. The nominations reveal the evaluation of the architectural structure, its role and historical correlation. Output spatial structures serves, in addition to the form, the length of the object. With a cultural-historical context, a sign of color is associated. Convenient location of the house and an important place in the public space, which gives him the opportunity to serve as a guide in the city. Pay attention to the nomination of houses, where people do not live permanently (anonymous). Idomonims are the names of churches, cinemas, schools. Gradually, domonims become a distinct sign of cultural information and one of the important codes (ciphers) of society's values. The prospect of further exploration is the dynamic processes in the urbanization nomination on the example of large residential complexes.

Keywords: domonym, komodomonym, artodomonym, motives of nominations, spatial archetypes, moder, modernism, postmodernism.